

ELIZAREN AZKEN ALDIOTAKO HISTORIA EUSKAL HERRIAN (1975-1995)

FELIX PLACER

Euskal Elizaren historiako azken hogei urteok oso bilakae-
ra korapilatsukoak gertatu dira, Euskal Herriak, Ipar eta
Hegoaldean, bizi duen gatazka-prozesuaren barruan. Kon-
tuan hartuz azalpen sintetiko eta objektiboa egiteak da-
kartzan zailtasunak, aldi honetan adierazgarrienak derizkiedan
alderdiak aurkeztu nahi nituzke, ikuspegi diakroniko eta oroko-
rretik begiraturaz.

AURREKARI GERTUKOENAK: 60KO HAMARKADA

Elizak Euskal Herrian azken urteon luze-zabalean eramandako ibilbidera hurbiltze-lan egokia egiteko, kontuan hartu

beharrekoa da, gutxienik, aurrekari gertukoena den historia-ko zenbait alderdi. Hori horrela, azken aldiko eliz prozesuen azalpenerako adierazgarrien iruditzen zaizkidanak aurkeztuz hasiko naiz.

ERREPRESIO-EGOERAREN SALAKETA

60-70ko hamarkadek, 75a arte, bultzada berria jaso zuten euskal apaizterriako zati baten aldetik Euskal Herriak bizi zuen egoera sozial eta politikoen salaketan. Bi faktore dira, «*Memoria dirigida a S.S. Pío XII por varios miembros del clero vasco*» idazki famatuaz gero (1944.11.25)¹, klandestinitatean esateko gordea zegoen erreakzio hau esplikatzen duten giltzarriak. Lehenik eta behin, erregimen frankistaren errepresioaren aurrean, eliz konpromezuari buruz euskal apaizterriaren zati baten, ekiteko eta salatze erabakiaz gain, gero eta kontzientzia handiagoa. Bestetik, erabakigarria gertatu zen Vatikanoko II. kontzilioaren bultzada, Joan XXIII.ak bere *Mater et Magistra* (1961) eta *Pacem in Terris* (1963) entziklika ezagunetan aurkeztutako planteamenduak ahazteke.

Espainiako Apezpiku guztiei, Nuntzioari eta Vatikanoko Estatu Idazkaritzari, izenpetzen zuten guztien zerrenda eta guzti, bidali zitzaien «339 euskal apaizen idazkiak» Nafarroa, Bizkaia, Gipuzkoa eta Arabako apaiz-kopuru esanguratsu baten jarraierahartze garrantzitsua adierazten du. Hiru ataletan zati-tzen den agiri honetan, gizakiaren eta herrien eskubide naturalak berresten dira, Estatu espainiarrean gertatzen den zuzen-contrako egoera eta, zehazkiago, euskaldunen «arraza-, hizkuntz eta gizarte-ezaugarrien jazarpena» salatzen dira. Gogor errepri- mitua eta gaitzestua izan zen agiri honetatik hasita, manifestu eta salaketa- nahiz protesta-ekintza ugari gertatu ziren, Euskal Herria jasaten ari zen egoera politiko eta soziala zela- eta².

Hamarkada honetan hainbat jarrera ari zen nabarmentzen apaizterriaren beraren baitan. Batzuek ezarritako erregimenaren aldeko eta esaneko jarraitzen zuten bitartean, Bizkaian eta Gipuzkoan gero eta indar handiagoz azaltzen ari zen nazio-

-zapalketa m̄kontzientzia argiko apaiz-talde bat. Garrantzi eta oihartzun apartekoa izan zuten hamarkada honetan zehar burututako zenbait ekintzak. Aipatu beharrekoa, izandako garrantzi eta ondorioengatik eta «Gogor» taldeak sustaturik, 1968ko azaroan Bilboko Seminarioan (Derio), hirurogei apaizek 25 egunez egin zuten itxialdia. Ekintzaren helburua eliz erakundearen jardunbide politikoa salatzea zen («bera ere Euskal Herri Langileak bizi duen zapalkuntzaren alde onartzaile eta eragilea dela sentiarazteko gure eliz erakundeari»). Azken agirian «Ebanjelioari gehiago egokitutako Eliza» eskatzen zuten, «behar-tsua... askea... dinamikoa... sorterrikoa, Euskal Herrian txertatua...». Aipatzekoa baita Bizkaiko bost apaizek 1969ko maiatzaren 30etik ekainaren 2a arte gotzaitegiko bulegoetan egindako gose-greba. Poliziak ateraraziak eta atxilotuak, haietako bi hamabi urte eta egun bateko espetxe-zigorrez epaituak izan ziren gerra-kontseilu batean eta gainerakoak hamar urterako, Zamorako «espetxe konkordatorio» zoritzarreko ospetsuan: Elizaren eta Estatuaren arteko harremanen egoera eutsi ezinaren sinbolorik nabarmenena³. Auzi hari konponbidea emango zion indultua ere aurrikusi zen. Baina gartzelaturako apaizek beraiek uko egin zioten espreski halako «indultu apartekoari»⁴. Egoeraren larritasunak apaiz erbestaratuen eta Jose Maria Zirarda, Bilboko elizbarrutiaren Administratzaile apostolikoaren beraren arteko salaketak eragin zituen.

Erregimen frankistaren gero eta gainbehera handiagoak, 1970-75 urteen bitartean, euskal apaizterriko talde batek Euskal Herriaren kontrako hainbat zapalketa eta errepresio-motaren aurka eta, zehazkiago, «bere gizatartzeko egitekoa faltsutzen duen»⁵ Elizaren zenbait alderdi salatuz mantendutako jarduerara sendoak nabarmentzen duen aldi bati bide eman zion.

Nafarroak eta Arabak izaera desberdina erakutsi zuten aldi honetan. Nafarroako apaiz talde adierazgarri bat alor sozio-laboraleko kontestazio zabalean sartuta egon zen, 1968az gero bereziki. Ugariak izan ziren aldi honetan «profeta»-salaketa⁶ egiteko erak. Araban, 1960az gero industri garapen trinkoa hasi zen, ardatzak Gasteizen eta Laudion zituela eta inmigrazio handia eraginez. Langile- eta gizarte-arazoekiko sentibera-

tasun pastoralak, oro har, gora egin zuen aldi honetan eta 70eko hamarkadan garapen handia hartu zuen bi eskualdeetan, JOC eta HOAC mugimenduei eta Gizarte-Idazkaritzari esker. Une nagusia 1976ko martxoaren 3ko gertaeretan eman zen, Poliziaren esku hildako bost langileren ondorio eta guzti.

Aldi honetan zehar bi jarrera bereizi ziren euskal apaizen eta laikoen multzoan. Batzuk klase-arteko eta jite burgeseko nazionalismoaren aldekoak ziren. Besteak planteamendu sozialista eta marxistetara ireki ziren, jite iraultzaile eta abertzaleko bide ideologikoa urratuz. Garrantzikoa da adieraztea bazegoela baita apaizteriaren sektore nahiko zabala euskal nazionalismotik at eta planteamendu irekiak —inoiz baita aurrerakoiak ere— zituena, gizarte-arazoei zegokienez. Egon zen, noski, frankismoaren aldeko eta euskaldungoaren aurkako eta nazional-katolizismoaren zaintzailea zen gutxiengoa ere⁷.

LAIKO KONPROMETITUAK

Aldi honetan zehar, hurrengo urteetan sakonagoa egin zen erlijio-mailako aldaketa adierazgarria hasi zen laikoen artean. Horren lehen erakusleetakoa erlijio-jardueraren gero eta behe-rakada handiagoa izan zen; baina alderdirik garrantzitsuena sekularren apostolutza-mugimenduen konpromezu-motan nabarmendu zen. Arazoa, JOC eta HOAC taldeek gauzatu zuten batik bat eta, Euskal Herri mailan, JARC (Herri Gaztedi)⁸ taldeak, fedearen eta konpromezu soziopolitikoaren artean izan beharreko harremanen inguruan.

Espainiako hierarkiak gogortu egin zuen bere jarrera, apostolutza-mugimenduetako kideen salaketa eta jarrera batzuk zirela-eta, horrela, geroago mugimenduon ahulezia eta militante ugari haietatik ateratzea sortaraziko zituen krisialdi sakona eraginez. Espainiako Gotzainen Osoko Bilkurak —une hartan Morcillo eta Guerra Campos (Ekintza Katolikoko gotzain kontseilaria) buru zituela— mugimenduon izendapen guztiak bere gain hartzea erabaki zuen, Ekintza Katolikoaren Jardunaldi Nazionalen ospaketa zela-eta (1966ko ekainaren 9-12). Ondorioz, apostolutza-mugimenduen egoera «egonkorra edo atzera-

koa»⁹ izan zen hurrengo urteetan. Ekintza Katolikoako zenbait militante alderdi politikoetan edo sindikatuetan sartu zen eta zenbait mugimendu ere eraldatu egin zen, VOJ kasu: lehendabizi Asociación Sindical de Trabajadores bihurtu zen eta gerago, Nafarroan eragin handia izan zuen Organización Revolucionaria de Trabajadores¹⁰. Besteek, 70-75 urteen inguruan, Euskal Herriko Kristau Elkarte Herritarrak hasi zituzten.

EUSKAL HIERARKIAREN ERREAKZIO-AZTARNAK

Erregimenaren gehiegikerien aurrean isilik zegoen eliz hierarkiak, ezusteko erreakzioa izan zuen —ordura arteko ibilbideari bagagozkio— Gipuzkoan. Donostiako gotzaina zen Lorenzo Bereziartuak, Idazki Pastoral batean¹¹, irmoki salatu zituen herri-agintaritzaren gehiegikeriak eta Elizaren aurkako prentsa-kanpaina gezurtia, eta elkarrizketaren premia adierazten zuen, gogorkeriari eusteko eta politikako eta gizarteko gatazkak arautzeko.

Ezin da aldi hau itxi, Antonio Añoveros, Bilboko gotzainaren «*El cristianismo, mensaje de salvación para los pueblos*» izenburuko Gutun Pastoral 1974ko otsailaren 24ko mezetan irakurtzeagatik sortu zen Elizaren eta Estatuaren arteko gatazka aipatu gabe. Ministerio Fiskalak «espainiar batasun nazionalari eginiko oso eraso larritzat» hartu zuen eta gotzainaren eta elizbarrutiko Bikarioaren postuz kentzea eragiteko zorian egin zen¹². Hau zen pasarterik gatazkatsuen:

Euskal Herriak, estatu espainiarreko beste herriek bezala, bere nor-tasunari eusteko eskubidea du, bere ondare izpirituala landuz eta garatuz, inguruko herriekiko harreman osasungarriaren kalterik gabe, bere bidezko askatasuna aitor lezan erakunde sozio-politiko baten barruan.

Gaur egungo egoeran, ordea, Euskal Herriak oztopo larriak aurkitzen ditu eskubide hori gozatzeko. Euskararen erabilera, irakaskuntzan, honen hainbat mailatan, zein komunikabideetan (prentsa, irratia, telebista) murrizketa nabarmenen menpe dago. Era bateko eta besteko kultur agerpenak ere kontrol berezi baten menpe daude.

Eliza, elizbarrutiaren egoera zehatz honen erdian Kristoren salbamenaren iragartzeko eta gauzatzeko, gure herrian ematen diren egoerak modu eratsuan alda daitezela eskatu eta bultzatu beharrean dago, aita santuen eta kontzilioko agrietan ematen diren oinarrien arabera.

ELIZA IPARRALDEAN

Elizaren egoerak Iparraldean ibilbide berezia eramane zuten. Baionako elizbarrutiko apaizteria, zati handi batean, euskal gatazka eta arazoetatik at zegoen. Hala ere, Piarres Lartzabal apaizaren eraginpean, euskal nazio-asmoa gorpuztuko zuen *Enbata* sortu zen. Bere Itsasuko Gutunak (1963) herri- eta nazio-baieztapena adierazten du eta autodeterminaziorako duen eskubidea. *Enbata* euskal errefuxiatuekiko elkartasunagatik nabarmendu zen, gose-grebak zein manifestazioak eta, batez ere, errefuxiatuentzako laguntza eta babesa sustatuz. Era berean, 1963an jadanik apezpiku euskalduna eskatzen zuten Baionako elizbarrutiarentzat.

Lartzabal eta beste batzuen idealetan eta borrokan inspiratutako apaizteriaren gero eta sentiberatze eta kontzientziatze handiagoa «Anai-Artean, euskaldun kanporatuen laguntza»-ren eta «Herriarekin» izeneko apaiz-elkartearen sorreran gauzatu zen, Euskal Herriaren alde euskal herritar gisa gogoeta egin eta jarduteko, Iparraldean errefuxiatuekiko elkartasuna eta laguntza bultzatuz («*un refugié, un toit*»).

Baionako Vincent apezpikuak Katedralean egin zen hainbat gose-grebaren aurrean zera gogoratuz erreakzionatu zuen: pertsona hauen oinazeek eta eskubideek ez zutela inor utzi behar axolagabekeria eta eskuzabaltasuna eta abegikortasuna eskatzen zion Gobernu frantsesari, errefuxiatuen arazoiari buruz arretarazteko, elizak hartzea onartzen ez bazuen ere¹³.

Garai aurrekari honen amaiera gisa, zera esan genezake: euskal Elizaren baitan jarrerak era desberdin eta kontrakoetan ere gauzatuz joan zirela, euskal apaizen eta laikoaren hainbat sektore oso anitzetan. Alde batetik, zantzu espainolista argiko jarrera kontserbadoretan kokatutako sektoreak zeuden.

Bestalde, protesta-maila oso desberdinen arabera, Euskal Herriaren gizarte- eta nazio-eskubideak zaintzea eta errebindikazioa eskatzen zutenak, kulturari, hizkuntzari, adierazpen-askatasunari, herri gisa bizirauteari zegoakionez batik bat. Apaizteriaren eta laikoaren gehiengoa Eliza ofizialaren ildo barruan kokatzen zen eta, Elizbarrutietako Gizarte-Idazkaritzak aurretik zirela, hasia zegoen jadanik jite sozialeko bide aurrerakoia gora ateratzen. Errebindikazio hauei lotuta, ez dira ahaztu behar Eliza eramberaren barne-aldaketari buruzko eskaerak ere, Vatikanoko II.ak eskatutakoaren arabera, ekinbide irekiagoa eta partaidetzazkoagoa eta pastoralta Euskal Herriratuagoa eta behar tsuenen eta zapalduenen aldekoa bultzatuz.

ELIZA EUSKAL HERRIAN TRANTSIZIO POLITIKOA BITARTEAN

Eliz jarrerak, azken 20 urteotan zehar, konplexutasun handiz bizi izan dira: euskal Elizak, bere era bateko eta besteko jarretan, lehen mailako egitekoa bete izan du eta betetzen jarraitzen du. Nire kontaketa laburbildu hau bi zati kronologikotan banatuko dut: lehena Francoren heriotzatik Estatuko Gobernua PSOeri eman zioten hauteskundeetara doan aldiak osatzen du; bigarrenak 1982tik gaur arte.

GATAZKAZKO ERREALITATEAREN ELIZ ANALISIA

1975. urtea prozesu garrantzitsuek seinalatua ageri da, bai oro har Estatu espainiarrean, bai Euskal Herrian bereziki. Urte honetako gertakaririk adierazgarriena, Estatu mailan, Francoren heriotza izan zen, zalantzarik gabe, 1975eko azaroaren 20an.

Euskal Herriari dagokionez, eliz jarduerari bere ingurunea eta testuingurua damaioten gertaera sail bat hartu behar da kontuan. Aski bedi 1975eko martxoaren 25ean Gipuzkoan eta Bizkaian ezarri zen salbuespen-egoera¹⁴. Iruñea-Tutera, Bilbo, Donostia eta Gasteizko apaiz-kopuru handi batek egoera honen salaketa egin zuen, ekainaren 8an iragarri zen homilian, honelakoak esanez, besteak beste:

Ez da aski gogorkeriaren epai orokorra, datorren aldetik datorrella. Honek, besterik gabe, ez du ezer konpontzen eta gauzen egoera bere hartan mantentzeko erabili ohi da. Gainera ezin dira berdin baloratu gogorkeria mota guztiak, ikusi beharra dago, baizik, zein den lehendabizikoa, luzeena, beste guztien eragilea. Gure egoera zehatzean, duela urte asko, oinarrizko giza eskubideak zapaltzen eta herriaren zenbait sektoretatik kontra-gogorkeriazko erreakzioa sortarazten duen gogorkeria instituzionalizatua dago, agintetik egina. Eta azken gogorkeria honek agerpen bereziki larriak izan baditu berrikitan, itxurakeria da hura gaitzestea, aurretik eta indar handiagoz eragiten duten zergatiak gaitzetsi gabe.¹⁵

Hitzaurretik bertatik salatzen zuten salbuespen-egoera, «errepresio-neurria» zela jakinaraziz:

Gauzak konpondu ordez, larriago egiten ditu sakoneko arazoak eta gorrotoak zein mendeku-gogoak ernetzeko giro aproposa sortzen du; kristauak gaitzetsi besterik ezin dituen jarrerak.

Euskal gizarteak aldi honetan politika-, ekonomi, gizarte- eta kultur mailako garrantzi handiko arazoei aurre egin zien, horien aurrean batzuetan hauteskunde bidez definituz, bestetan kalean, hainbat eratako mobilizazio eta manifestaldien bidez eta, zenbait talderen aldetik, era bateko eta besteko indarkeriazko adierazpenez.

Instituzioetako aldaketek esanahi bereziko bi une izan zituzten: Bizkaian, Gipuzkoan eta Araban gehiengoak onartu ez zuen Konstituzio espainiarraren berrespena Estatu-mailan (1978.12.06) eta EAeko Autonomi Estatutuarena (Gernikako Estatutua, 1979.10.25), boto-emaitzen % 53,79ak onartua. Euskal Herriaren egoerak, hala ere, bereziki gatazkatsua izaten jarraitzen zuen prozesu demokratiko hauen barruan. Donostiako Elizbarrutiko Gizarte-Idazkaritzak 80ko hamarkadaren azken aldean egiten zuen diagnostikoak egoera bereziki larria erakusten zuen Euskal Herriaren osotasunean, politika-, ekonomi, gizarte- eta etika-mailako elkarbizitzari dagokionez:

Euskal Herria gaixo dago... egoera kritikora heltzeraino... Ekonomia oso hondatua dago: gero eta langabezia handiagoa, enpresa txiki eta ertain ugariaren itxiera... Politikaren alorrean: era basa-

tian desegindako giza bizitzak, etengabeko tentsioak Gobernu zentralaren eta autonomiakoaren artean... Gizarte-egoeraren nariapena... Gero eta degradazio handiagoa (1980).

EUSKAL GOTZAINAK EUSKAL HERRIRAKO

Egoera politiko berriak Elizaren eta Estatuaren arteko zentibait harreman askatzea bideratu zuen, Gotzainen izendapenari zegokionez batik bat; hau izan zen 1978az geroztiko emaitza:

Gotzainak eta euren jatorria

IRUÑEA-TUTERA	Juan Jose Mendez (1971-1978) Velzrubio-koa (Almeria)	Jose Maria Zirarda (1978-1993) Bakiokoa
GASTEIZ	Fco. Peralta Ballabriga (1955-1979) Hijar-koa (Teruel)	Jose Maria Larrauri (1979-1995) Gasteizkoa
DONOSTIA	Jazinto Argaña (1968-1972) Berakoa	Jose Maria Setien (1972-79, 1979-...)* Hernanikoa
BAIONA	Jean Paul Vincent (1964-1986) Saint Etienne-koa (Lyon)	Pierre Molères (1986-...) Akizekoa
BILBO <i>(Laguntzailea)</i>	Antonio Añoveros (1972-79) Iruñekoa	Luis Maria Larrea (1979-1995) Ugaokoa
		Joan Maria Uriarte (1979-89) Fruizkoa

(*) Laguntzaile izan zen 1979. urtera arte, eta gotzain 1979tik aurrera.

1979an Gasteizko gotzain berria izendatu zenetik, gotzain guztiak euskal herritarrak izan ziren lehendabizikoz hego Euskal Herrian. Beren lehentasunezko kezka pastoral nagusiak adiskidetzera eta bake-jarrerak bultzatzera zuzendu ziren, Euskal Herriaren berreraiketa eskatuz eta zuzentasunezko bake-bideen bitartez gogorkeria oro baztertuz. Honela adierazten zuen haien elkarren arteko idazki Pastoral bateko lerroalde adierazgarri honek:

Geu ere geure buruari galdezka gaude askotan kezkatu-rik, zer egin dezakegun gure artzain-kargutik indarkeria sustraitik atera eta gure erria poliki-poliki pakebidean jartzeko eginaalean laguntzeko, bear bearrezkoa den eta erritarrak geienek irrikatzen duten pakea lortzeko eta orri bidea erraztutzeko edozein eginkizun eta neke artzeko prest gaude («Gaurko indarkeriazko egoeran pake deia», 1978).

1979aren hasieran Eusko Kontseilu Nagusiaren Barne Kontseilaritzak hasitako kanpaina bat zabaldu zen, Euskal Herriko Eliza gogorkeriaren arazoaren aurreko jarreran desprestigiatu nahirik eta pasibotasuna salatuz. Bilbo eta Donostiako Gotzaitegiaren Informazio-Bulegoen Oharrak argi eta garbi uzten zuen gogorkeriaren gaitzezpenezko jarrera etengabea, zenbait kanpainaren intoxikazioen eta itxuragabeteen aurka eta zera jakinarazten zen: «Euskal Herriko Eliza prest dago orain artean mantendu izan duen bideari eusteko»¹⁶.

ETAren ekintzek bidea eman zioten euskal Gotzainen hainbat erreakziori; terrorismoa, tortura eta gogorkeria oro gaitzesten zuen jarrera hartu zuten, baita amnistia ere eskatuz. Donostiako Gotzainek, adibidez, hau zioten gogorkeriazko bi heriotzaren aurrean:

Gizatasunaren zentzurik oinarritzkoenak gaitzesten ditu, bakean bizitzeko eskubidea duen herriak gaitzesten ditu... ez dezagun adiskidetzearen eta amnistiaren bidea itxi¹⁷.

Poliziamen kontrol batean gertatu ziren bi etakideren heriotza zela-eta beren protestarik sendoena aditzera eman zuten Oharrean:

Bidezkoa den defentsa baino haruntzago, giza bizitzaren suntsipenera daramaten odol-isurketazko jarduerengatik, ordenako indarren eskutik badatoz ere... Agintari zein hiritarrei amnistia osoko kristau jarrera zintzoa eskatuz...¹⁸

Eskuhartze eztabaidatuena «Pakea salbatzeko, salba askatasuna» (1981eko apirilaren 1ekoa) eta «Zuzentasuna zaintzea eta bakea eraikitzea» (LOAPARI buruz, 1982ko uztailaren 24koa)

izenburua zuten Bilbo, Donostia eta Gasteizko Gotzainen Gutun eta Exortazio pastoralak izan ziren. Lehenak, bai otsailaren 23ko Estatu-kolpeaz gero areagotu ziren ETA ren ekintzak, bai Batallón Vasco Español deritzanarenak gaitzesten zituen. Eskuhartze militarraz ohartaraziz, herriak bere ibilbide demokratiko eta autonomikoa erabaki ahal izateko zuen askatasunaren alde azaldu ziren. Bigarrenean, «konpromezu baten edukia errotik aldatzen duen eta gutxiengoaren eskubideak murrizten dituen eta herriaren pakeranzko bidea larriki oztopatzen duen» lege hura etikaren aldetik deslegitimatzen zuten.

Batak zein besteak agintean zegoen klase politiko espainiarren eraso gogorrak piztu zituen, gutxiengoaren askatasunen defentsako esanahi pastoralak ulertu ezinik, politikan eskusartzetzat hartu baitzuen. *El País* egunkariak, alabaina, 1981eko apirilaren 3ko «Zuzentasuna zaintzea eta bakea eraikitzea» Gutun pastoralari buruzko bere editorialean esaten zuen «Gobernuaren erreakzioak aurreko erregimenak eliz hierarkiaren prozedura kritikoen aurrean —Añoberos gotzainarena, esate baterako— hartutako jarrera batzuk gogorarazten» dituela eta —zenbait kritika eginez bazen ere— «adierazpenaren edukiarekiko funtsezko adostasuna» agertzen zuen. Elizako talde eta izen ospetsu asko atera ziren Gutun honen alde; Bartzelonako Kardinal-Artzapezpikua, Iruñeko Artzapezpikua, HOAC, Zuzentasuna eta Bakea, etab.

Euskal Herriko Gotzainek aztertu zituzten baita gizarte-arazoak ere beren osotasunean, bai pobretasunari, zein gizarte-egoera nagusiari zegokienez, denen arteko bi Gutun Pastoralen bidez: «Behartsuek Elizari deadar» (1981) eta «Kristauaren jarrera gaur egungo krisialdiaren aurrean» (1982). Leku bakoitzean ondorio xehe eta bereziak zituen eta «ekonomi hazkundearen gelditze handiak eta langabeziaren nahiz inflazioaren gorakadak» bereizten zuen ekonomi krisialdia orokor eta luzea salatu zuten. Gazteriarren gain bereziki eragina zuen langabeziaren maila beldurgarria azpimarratzen zuten. Bilbo eta Donostiako Gotzainak arazo horren oihartzuna jasotzen zuten eta «gizarte-izurrite» deitzen zioten eta, Iruñea eta Tuterako elizbarrutietako Apaiz-Kontseiluak 1981eko maiatzaren 26an salatzen zuenez:

Gizarte-egonkortasunarentzat arriskua zen eta etsipen-egoerak sortarazten zituen familia askotan, ondoriozko gazteria langile, nekazari eta unibertsitarioaren hondamenaz, delikuentziak edo drogaren ihesbideak tentaturik.

BESTE ELIZ TALDEEN JARDUERAK

Iruñea, Bilbo, Donostia eta Gasteizko Elizbarrutietako Gizarte-Idazkaritzek gizarte-katekesiko eta arazo kezkarrietan inguruko balorapen-infomazioko lan zabala burutu zuten. Aipagarriak Konstituzio berriaren inguruko ekarpenak (1978), Autonomi Estatutuarenak (1978) eta indarkeria armatua Euskal Herrian gaiari buruzko gogoetak (1979-80). Idazkaritza hauek ekonomi krisialdiaren eta langabeziaren arazoak ere landu zituzten zenbait ikerketa eginez: «Langabezia» (1979), «Behartsuen aldeko aukera, klase-aukera» (1981), «Langabeziaren aurkako borroka aldaketa-proiektu baten barruan» (1983), «Egin dezagun ekonomia gizatiarra» (1984).

Aurreko aldiko Ekintza Katolikoaren krisialditik hasita,aldi honetan ez dago apostolutza-mugimenduen jarduera aipagarriarik, kopurua ere nabarmen jaitsi zenez¹⁹.

Euskal Herriko Kristau Elkarte Herritarrek 75-80 urteen bitartean jarduera koordinatu handia hasi zuten hego Euskal Herriko lau herrialdeetan. Kristau taldeok eta, 1976az gero antolatu zen Euskal Herriko Apaiz Koordinakundeak (Ipar-Hegoaldeak barne) Euskal Herriaren eta langile klasearen aldeko hautapenak zehazten ari ziren. Hauen adierazpen-organo izateko jaiotako *Herria 2000 Eliza* aldizkaria (1978) eta izen bereko taldea. Kartzelatuen eta erbesteratuen arazoari buruzko inolako aipamenik egiten ez zuen Euskal Herriaren egoerari buruzko Joan Paulo II.aren hitzaldi bat zela-eta, Apaiz Koordinakundeak 250 apaiz euskaldunek izenpetutako gutun bat igorri zion 1979ko abenduan²⁰, ehundaka presoren torturen eta defentsarik gabeko egoeraren berri emanez. Egoerari «Herriaren genozidioa» deitzen zitzaion. Eliza ofizialak, haien ustez, zuen jarrera salatzen zen eta amnistia osoaren alde eskuhar zezala eskatzen zitzaion. Esaten zen baita:

Atsulituki nahi dute gure nortasuna, gure historia, gure euskaldungoa, gure kultura, gure eskuara peskei eta gal diten emeki emekia, erranez horiek guziak begiratu behar direla oroitzapen gisa ez eta oraino bizi eta sustatu behar diren ontasun batzu bezala.

Koordinakunde berak presoan egoerari buruzko ikuspegia eta azterketa adierazten zuen, 1981eko abenduan banatu zen dossier zabal batean: «Preso guztien alde». Hego Euskal Herriko gotzain bakoitzari eman zitzaion gutunean, dramatikotzat jotzen zen haien egoera, «Terrorismoaren aurkako Lege ez-gizalegezkoagatik... epaiketen atzerapen luzeengatik... espetxeetako barme-egoeragatik... senitartekoen egoeragatik... presoan muturreko erreakzio beraiengatik, egoeraren aurrean».

EUSKAL ELIZ PROBINTZIAREN ARAZOA

Euskal Eliz Probintzien mugak arazo bereziki gogorra izan dira eta izaten jarraitzen dute euskal Elizarengat. Gasteiz elizbarrutia zatiketa —hiru elizbarruti sortuz: Bilbo, Donostia eta Gasteiz—, jakina denez, 1949ko azaroaren 2an egin zen, Estatu-Buruaren eragin zuzenaren pean eta haren egituratzea 1950eko urtarrilaren lehen agindu zuen Nuntzioak. Gasteiz eta Bilbo Burgosko Eliz Probintziari itsatsi ziren eta Donostia, Iruñekoari. Jesuitek ere Bizkaia eta Araba (Mendebaldeko Gaztela) Gipuzkoa eta Nafarroagandik (Ekialdeko Gaztela) banatu zituzten; 1962an Kuria Jeneralak bateratu zituen Euskal Probintzia bakar batean.

Iruñea eta Tuterako Apaiz-Kontseiluak 1976ko otsailaren 19-20ko jardunaldian gehiengo zabalez onartu zuen, dagoeneko, bai aipatu lau elizbarrutien «komunioarte pastoralak», bai «Iruñea eta Burgosko eliz probintzien mugen aldaketarako bidezkoak ziren pausoak» ematea. Geroago, Espainiako Gotzain Konferentziak berak 1978ko azaroaren 20-25eko XXX. Batzarrean Iruñea eta Tuterako Eliz Probintzia onartu zuen, Bilbo, Donostia eta Gasteizekin batera.

Kristau Elkarte Herritarrek eta Euskal Herriko Apaizen Koordinakundeak «Aita Santu Paulo VI.ari» izeneko gutun ba-

tean adierazi zuten eskakizun hau (1977). Gainera Euskal Gotzain Konferenziaren eraketa ere eskatzen zen eta herriaren nortasun eta kulturarekin erabat bat egindako bertako gotzainak izateko eskubidea. Ekintza hau izenpe-bilketa zabal batekin batera burutu zen, 100.000tik gora lortuz; aipatu Koord. i. nakundeko batzorde batek, gainera, gotzain espainiarren Batzarrearekin harremanak izan zituen, baikorrak dirudienez.

1977az gero, Iruñea, Bilbo, Donostia eta Gasteizko Gotzainek izenpetutako elkarren arteko Gutun Pastoralak argitaratzen hasi ziren²¹.

ELIZA EUSKAL HERRIAN 1982-1995 URTEETAN

Gehiengoak onartu gabeko lege- eta konstituzio-ordenamenduaren testuinguruan jaiotako arazo politikoak eta Euskal Herria egituratzeko prozesuaren erako desadostasunak aurrera darraite urte hauotan.

Aldi honetako mugari diren gertakari eta prozesu politikoek —hala nola Aljerko elkarrizketak, gero «bloke demokratikoa» bideratu zuen «Ajuria-eneko Ituna» deituriko «Euskadiren normalizio- eta bake-akordioa» eta, ez-legezko proposamen gisa, EAEko Legebiltzarrean aurkeztu zen eta 1990eko otsailaren 15eko batzarraldian onartu zen autodeterminazioaren inguruko eztabaida zabala— Elizaren jarrera hartzea eskatzen zuten.

Iruñea, Bilbo, Donostia eta Gasteizko Elizbarrutietako Gizarte-Idazkaritzek, bestalde, estatuko multzoaren baitan euskal ekonomiak une hartan pairatzen zuen krisialdia nabarmendu zuten, besteak beste. Dei berezia egiten zen desindustrialitzeak eta birmoldaketak eragindako arazoez; ondorioetako bat gazte-riaren gain oso era berezian eragina zuen langabezia zen.

Elizbarrutietako Elizak egoera berrietara egokitu eta planteatutako beharrei erantzun nahirik, Bilboko (1982-87) eta Gasteizko (1987-1991) Elizbarruti-Batzarrak ospatu dira, baita Baionako eta Iruñeko Sinodoak ere eta Zestoako bilkurak, Gipuzkoari dagokionez. Horien helburu pastoralak Tokiko Eliz bakoitza

aldien eskakizun berrietara egokitzen eta elizbarruti bakoitzean Euskal Herriko arazoek konplexutasunari erantzunak ematen saiatzea dira. Eliza «irekiagoa eta lekukoagoa, bihozberrituagoa, gazteak partaide sentituko direna, langileen munduan txertatua eta Elizan emakumearen baztertzearen aurka ateratzeko gauza dena» bilatu dute²².

EUSKAL GOTZAINEN JARRERAK

Urteotan oso ugariak izan dira gotzainen eskuhartzeak bakea lortu asmoz. Jose Antonio Pagola, Donostiako Bikario Nagusiak, «Euskal Gotzainen azalpen publikoei dagokienez», hauxe zioen:

Euskal Herriko Gotzainek duela nahiko urte, agerian eta taldean, azaldu izan dute beren prestutasuna bake-biderako baliagarria izan litekeen edozein zerbitzutarako... Eskaintza hau, beraiei dagokienez, betebeharrak gisa ikusten dute eta hitzok ez dira ahoberoa esanak, agerian aitortu baitute bakearen alde baliagarri litekeen edozein zerbitzutarako prest daudela²³.

Aldi honetan zehar ez dago zalantzarik ETaren gogorkeria amatuaren aurreko beren gaitzespenen argitasunaz: «ETAk militarrei, ordenako agenteei, eta hiritarrei eragindako gogorkeriazko heriotzak zalantza izpirik gabeko gaitzespena merezi duten hilketak dira» («Indarkeria ezabatu, zergatiak ahulduz», 1985). Agiri eta oharrak erabatekoak dira: ETA eta honen laguntzaileak «gizakiaren aurka ari dira borrokan... gure erantzukizuna eta konpromezu zuhur eta eraginkorra esnatu behar dugu giza bizitza zaintzeko» («Gizalegezko bizitzaren zerbitzura», 1992ko martxo)²⁴.

Oihartzun politiko berezia izan zuen, alderdi politikoek erreakzioengatik, «Elkarrizketa eta negoziazioa pakerako bide» izeneko Gutun Pastoralak (1987ko abenduaren 12a), ETA eta Gobernu espainiarraren artean egin zorian ziren negoziazioen testuinguruan idatzia. Gai nagusia bakea izan zen: «Euskal Herria asperturik dago gogorkeriaz; bakea nahi du bizirik irauteko, eta gogorkeriaren eta borrokaaren ondorioak jasaten dituz-

ten hainbat familia eta pertsonen nahigabea kentzeko». Gutun honen punturik eztabaidatsuenak Gotzainek azaltzen zituzten aurreusteak eratutako «Euskal Herrian bakea egiteko bideak» ziren. Bost puntutan gauzatze ziren: «eredu politiko-instituzionala, autodeterminazioari buruzko eztabaida, negoziazioaren bidea, polizi ekintza eta giza eskubideak, nazioarteko lankidetzak». Honako eskaintzaz bukatzen zuten: «Geure aldetik, Gotzaiok prest gaude geure esku dauden zerbitzuak egitera, beti ere gure pastoral arduraren alorrean».

Hurrengo urteko garai beretsuan, 1988an, J.M. Setienek Abendu-Eguberriko bere ohiko Gutun Pastoralak idatzi zuen, zera proposatuz beste «adimen eta zuhurtasun politikoko oinarrien» artean:

Gehiengotasunezko gizarte-adostasuna irabaziko duen gizarte-proiektu orokorra izatera iritsi beharra eta bertan jaso daitezela elkarbizitzaren bideratzailetzat onartzen diren oinarriko balio etikoak.

«Euskal arazoa» normalkuntza bidetik aztertuz, zera adierazten zuen beharrezkotzat:

Euskal Herria gero eta bere buruaren jabeago egingo den bidea egitea, bera izateko eskubidea eta errealitate politiko jator gisa izateko gogoia eta eskubidea gauzatuko duten erakunde egokiak berarentzat emateko eskubidea erabiliz.

Euskadik ez dauka bakearen ziurtasunik ETaren desagertzeaz... Galde diezaiogun geure buruari ez ote gauden gogorkeria politikoa hiritar bizibideko eremu guzti horiez arretatzeko, aztertze eta baloratzeko estalki bihurtzeko arriskuan, eta ezagutzeko zein neurritan bilatzen den zuzentasuna gero eta barne-baketzerako bide etengabetzat.

Azpimarragarriak dira Euskal Autonomi Elkartearen Gotzainen erreakzioak euskal Estatutuaren alde, herri nahiaren adierazpen gisa, eta LOAPA (Autonomi Prozesua Armonizatze Lege Organikoa) zein LODEren (Hezkuntzarako Eskubidearen Lege Organikoa) aurka²⁵. Hezkuntza Legeari buruz, transferentziak mugatzen zituzten arriskuez hitz egiten zuten eta ez zue-

la ez babesten, ez laguntzen kultur eta hizkuntz ondarea. Aipatzekoa da baita ere kultur gatazkari buruz egindako azterketa, Euskal Herrian elkarrekin bizi diren kulturen begirune, balorazio eta garapenaren alde agertuz.

GOGORKERIAZKO GATAZKAK ETA HORIEN ZERGATIAK: BESTE ELIZ JARRERAK

Gogorkeriarmarazoa ikuspegi politikoan gauzatu nahi izan bada ere, euskal Elizak oro har —gotzain, apaiz, elkarte eta laikoen elkarteek— kontuan izan ditu era berean gogorkeriazkoak ziren beste gatazkak ere: ekonomi, gizarte, politika, kultura, ekologi... mailakoak.

Donostiako elizbarrutiko Bikarioak berak, Jose Antonio Pagolak, oso kritikatuak izan ziren baieztapenak egiten zituen euskal egunkari bateko zutabearen (1992.03.02): ETako gizon-emakumeak «beraiek hasi ez duten dinamika terroristak kalte-tuak dira eta horren sorrera herri honen bidezko nahiak ez ezagutzeak eta mesprezatzeak bakarrik bideratu du».

Euskal Herriko Apaiz Koordinakundeak gogorkeria batzuk eta besteak era desberdinez kalifikatzearen garrantzia azpimarratzen zuen bere agirietaiko batean:

Batzuk besteen aurrekoak dira; batzuk defendatzeko dira eta besteak erasotzeko; batzuk jatorrizkoak dira eta besteak eratorriak; batzuk ezarritako agintearen lege-, arau- eta ideologi indar guztiaz eutsi eta mantentzen dira, besteak gizartearen geruza baztertu eta zapalduenetatik datoz («Indarkeria askatasun bideetatik deserrotu», 1985).

NEGOZIAZIOAREN ETA TALDE-ESKUBIDEEN ALDE

Ñabardura eta bide desberdinetatik Gotzainek zein beste eliz taldeek euskal arazoaren konponbide hau azpimarratu izan dute.

Euskal Herriko Gotzainak ETArekiko elkarrizketaren eta negoziazioaren aldekoak izan dira; baina zera aitortzen dute:

Negoziaketak elkarrizketa baino zerbait gehiago esan nahi du... negoziaketan bilatzen da, aldez aurretik onartutako akordio batera denak iristea, akordio honek erantzuki bat eskatzen duelarik jokabide praktikoa eta eginkor bat edukitzeko²⁶.

Madrilgo egunkari bati eginiko adierazpenetan (1992.03.26), Pierre Molères Baionako gotzainak berak zera zioen, «hemen go eta hango Elizak inoiz ez duela gogorkeria armaturik bultzatzen» esan ondoren:

Elizak uste du bide demokratikoetatik borrokatu behar dela, negoziazioaren eta elkarrizketaren bidez.

Bakerako bide gisa negoziazioa eskatzea *Herria 2000* Elizaren lelo etengabea izan da, baita Kristau Elkarte Herritarrena eta Euskal Herriko Apaiz Koordinakundearena ere.

Oihartzun zabala izan zuten nazioartean *Herria 2000* Elizak bultzatu eta antolatutako 1985eko martxoaren 26tik 29a arte ospatu zen Europako nazio gutxienduen talde-eskubideei buruzko I. Kongresuak eta bakarkako eta taldeko Giza Eskubideei buruzko II. Kongresuak. Kongresu bata eta besteak Euskadiko, Estatuko eta atzerriko pertsonalitate ugariaren eskuhartzea izan zuten eta Autodeterminazio-eskubidea aitortu beharra eta aitortpen horren alde borrokan ari diren herri guztiekiko elkartasuna baieztatu zuten, Europa eraikitzeke oinarri bezala.

Herrien askatasunaren salaketazko eta eskakizunetako gogoe-ta hau 1993an Gasteizen ospatu zen Europako Oinarriko Kristau Elkarten Nazioarteko Konferentzia baten gaia izan zen. Europako Herrien askapen-prozesuak garaien zantzutzat hartuz, eztabaidan jarri zen «egungo estatuen oinarri gainean eta eratzten duten herriez ahaztuz eraikitako europar batasunerako prozesua» eta proposatu zen CONSEUren bigarren Konferentzian (Bartzelona, 1990) onartutako herrien Talde-Eskubideen Aitortpen Unibertsala hartzea Oinarriko Kristau Elkarten gogotarako eta jardunbiderako. Herri oro ren oinarritzko eskubideetako bat autodeterminazio-eskubidea zela aitortu zen. Era berean Herri orok, bere nortasunaren seinale eta kulturaren

euskarri gisa, bere hizkuntzan adierazteko duen talde-eskubidea ere azpimarratu zen. Honela zioen amaieran:

Talde gutxientzea menderatze- eta pobretze-erak dira eta, horrenbestez, Jainkoak dagien herrien askapenaren aldeko elkartasunerako deia. Elizek herrien arteko Europaren eraikuntzan konprometitu behar dute²⁷.

Azpimarratu beharrekoak dira, duten garrantzi sozial eta politikoagatik, hala deituriko «Bakearen aldeko gizarte-mugimenduen» sorrera eta jarduera: kokapen eta planteamendu desberdinetatik beren ikuspegi eta proiektuen ekarpena egin nahi dute, Euskadiren normalkuntza lortzeko, hainbat jarduera eta mobilizazioen bidez. *Herria 2000 Eliza* taldearen bidez, hala deituriko Maroñoko taldeen barruan lan egiten jardun izan da.

GIZARTE-, EKONOMI ETA LAN-EGOERA

EAEko Gotzainek orientazio-irizpideak ematen zituzten eskuhartze demokratiko honen erabilpenerako, 1994.10.08ko hauteskundeen aurrean, hauek azpimarratuz:

Normalkuntza politikoa, ekonomi krisialdia gainditzea, lanpostu berriak sortzea, ahulenen arreta, gizarte-harremanetan zentzu etikoa berreskuratzea, itxaropen berriaren iratzarpena eta bizitzaganako maitasun zintzoa.

Iruñea, Bilbo, Donostia eta Gasteizko Elizbarrutietako Gizarte-Idazkaritzek, Parlamentu Europarrerako hauteskundeak zirela-eta eta egungo demokraziaren arazoaren aurrean, bestalde, bi ekarpen interesgarri argitaratu zituzten orientabide sozio-politikorako, Europaren etorkizunaz, «partitokrazia ezabatzean oinarritutako eta gure demokraziari aurrera egiteko iradokizunak» aurkeztuz, «zerrenda itxien edo hauteskunde-hitzarmenaren bidezko ordezkatzeko-sistema gainditzeko», edo «hiritar eta politika-erakundeak barne demokratizatze», «batasuna eta pluralismoa hobekiago artikulatzeko eta Estatu-arrazoaren oinarriari uko egiteko». Zabaltasunez aztertu zuten baita industri birmoldaketa ere, etikaren ikuspegitik²⁸.

Gai hauez beraiez eta 1995eko maiatzeko udal eta foru-hauteskundeak zirela-eta, Euskal Herriko Kristau Elkarte Herri-tarrak komunikatu bat plazaratu zuten eta, besteak beste, hau esaten zuten:

Herria zerbitzatzea, batez ere, gure gizarteko hainbat sektoretan baztertuen daudenei jaramon egitea da: langabezia dauden gizon eta emakume langileei, lehen lanpostuaren bila ari diren gazteei, ekonomi eta gizarte-urritasun larriko egoeratan dauden pertsona eta familiei, preso sozial eta politikoei, etorkinei.

INTSUMISOEN ERREBINDIKAZIOAK: ELIZAKO JARRERAK

Oso desberdinak gertatu dira, intsumisoek piztu duten arazoaren aurreko eliz jarrerak eta kokapenak. Iruñeko artzapezpikuak egintza isolatutzat hartzen zuen erabaki hau, «legezko agintariak soldaduzkaren ordez ezarritako gizarte-zerbitzuaren onarpenari uko egitea» bezala hartuz. Haren ustez, «gizarte idealizatuaren ideari erantzuten dio»²⁹. Ez zen iritzi berekoa Jose Maria Larrauri Gasteizko Gotzaina; honek intsumisioaren justifikazioa ikusten baitzuen Vatikanoko II. kontzilioaren baieztapenetan eta agerian defendatzen³⁰ bai apaiz intsumisoak, bai kontzientziagatik jarrera hau hartzen zuten gazte guztiak.

Eliz talde asko ziren Iruñeko artzapezpikuaren jarrerari erreakzionatu ziotenak, intsumisio-jarreraren kristau-esanahia baieztatuz eta bake-balioen adierazpen-era zela agertuz (1993.09.22). Apaiz eta erlijioso ugari bat egin zuten «Euskal Herriko apaiz eta erlijiosoak, intsumisioaren alde» agiriarekin (1994ko maiatza). Elizak salaketa-jarrera harrezala eskatzen zuten gerra-ekintza ororen eta arma lehia ororen aurka eta intsumisioaren alde atera zedila, kaperau eta apezpiku militarrek kenduz era berean eta ordezkotako gizarte-prestazioari ezezkoa eskatuz. Kolektibo batak eta besteak hainbat erataraz jakinarazi zuten mugimenduarekiko eta intsumisioarekiko elkartasuna, espetxeratuak izan zirenekin batik bat. Kristau Elkarte Herri-tarrek eta Euskal Herriko Apaiz Koordinakundeak, bestalde, hainbat erataraz azaldu zuten intsumisioaren aldeko beren jarrera, zuzentasunezko gerrari buruzko diskurtso militarista

baztertuz eta ez-biolentzian eta hiritar desobedientzian oinarritutako defentsa-ikuspegia onartuz.

PRESOEN EGOERAREN AURREKO ELIZ ERREAKZIOAK

«Presoen etxeko eta lagunak» agirian (1991) Bilboko Goetzain Luis Maria Larreak eta Joan Maria Uriartek presoengiza eta kristau-arretaren alde egiten zuten gonbiteak eztabaida bizia sortarazi zuen «preso politiko deituei» buruz egiten zen aipamenak. Halako bereizketarik ez dagoela aitortuz, ondoren kaleratu zuten «Behar-beharrezko azalpena» ohar batean, zera argitzen zuten: «preso politikoak deituak delako esaldi hau gure alkarteko jendeak kalean darabilen berbetatik hartuta dago» eta hori ez zela inolaz ere «komunen hobenduriak eta ETArene hilketak» estaltzeko aitzakia.

Gizon eta emakume presoeng eskubideen salaketa- eta babes-ildoak jarraituz, Euskal Herriko Kristau Elkarte Herritarrek eta Apaiz Koordinakundeak presoeng egoerari buruzko agiri batez amaitu zuten 1993a; haien duintasunaren aldeko deia egiten zen, giza eskubideeng begirunea eskatuz beste behin kartzeletan:

Egunetik egunera okerrera doan preso guztien egoerak etengabeko salaketa eskatzen du. Lagun presoeng hainbat eta hainbat senitarteko, adiskide eta laguneng oinazearekin bat eginik, haieng eskubideenganako begirunea eskatu nahi dugu eta haieng askatasunean aurrera egitea, horrela Euskal Herri zuzen eta bakeraturako bidea ireki dadin.

Jose Ramon Treviño, Irungo artzipresteareng eta Frantxua Garat, Ezpeletako parrokoaren atxiloketak eta espetxeratzeak une zail eta larriak izan zireng, horien ondorio politiko eta eliztarrengatik. Pierre Molères, Baionako apezpikuarentzat, egintza hau jarrera ebanjelikoan txertatua zegoen. Gotzain honek berak Pariseko epaimahaiareng aurrean bere apaizareng aldeko lekukotasuna eman zuenean (1995.11.15), haren euskal kultur tradizioareng leialtasunean, Baionako Elizak zailtasunetan zeudenengiko zuen irekitasun eta eskuzabaltasunean eta

baztertuen eta presoen aldeko jarrera ebanjeliotarrarekiko zintzotasunean oinarritu zuen bere argudio pastoralala.

HIZKUNTZ ARAZOA ETA EUSKAL KULTURA EUSKAL HERRIKO ELIZAN

Hego Euskal Herriko Gotzainek zenbait alditan aztertu izan dute Euskal Herriko kultur gatazka³¹. Haien iritziz euskara eta gaztelania «elkarrekin bizi dira» eta «elkarren aberastasun-iturria dira... baina zatiketarako elementu eta elkarren aurrez aurreko bi elkarteren sorrerarako bide ere badira». Gatazka honek, uste dute, «eliz bizitza bera zipristintzen du, ondorioak baitituzte bertan gizarteko tentsioek».

Kontuan hartzen bada hizkuntza dela kulturaren bide nagusia eta herrien nortasunaren funtsezko oinarrietako bat³², euskal kultura beste hizkuntza eta kultura batek asimilatua eta ordezkatua izateko bide arriskutsuan dago. Akulturazio egoera mehatxatzaile honen aurrean, euskara eta zuzenki euskaldun den kultura honen hizkuntz ardatzaren inguruan sendotu behar etikoa azpimarratu izan da. Azken gotzainek —Antonio Añoveros, Juan Jose Mendez eta Jose Maria Larrauri³³, Jose Maria Zirarda, Jose Maria Setien, Luis Maria Larrea, Joan Maria Uriarte³⁴— indar gehiagoz edo gutxiagoz mantendu duten ahalegin eta lekukotasuna izan da.

Pierre Molères, Baionako gotzainak euskal kulturaren begirunean eta balioztapenaren garrantzia azpimarratzen zuen, euskarazko ebanjelizazioa indartzera animatuz:

Hemen bere etxean dagoen euskal kulturako gutxiengoak begirunea jasotzeko eskubidea duela konturatu behar duzue, susmagarria edo isileratua izan ordez. Euskaldun izatea terrorismoaren sinonimo izan ez dadin lagundu behar duzue, etorkizun handiko herri txiki baten kultura biziaren adierazpena baizik³⁵.

Baina betebeharrak etikoa izateaz gain, euskara erantzukizun inkulturatzailearen zatia ere bada. Hala adierazten zuten Iruñeko artzapezpiku berriari idatzitako gutun irekia izenpetzen zuten ehun apaizek:

Gotzaina euskalduna izateak zerikusi handia du Nafarroaren ebanjelizazio-lanarekin... Zaila da haragi egin den Berri Onaren mezulari (sinesgarri) izatea, herriaren hizkuntza eta kultura baztertuz.

Talde honek zapaldurik eta pobreen artean ikusten ditu hizkuntza eta kultura eta, horrenbestez, Nafarroan den Elizak arreta berezia eman behar die. Bilboko Elizbarrutiko Kontseiluek ere, apezpiku berriaren izendapena zela-eta, bi hizkuntzetan moldatzeko gaitasuna izango zuen artzain baten eskara berretsi zuten, kristau mezuaren inkulturaziorako zehaztاپen egokia zenez.

BERRIRO ERE APEZPIKUEN IZENDAPENA

Arazorik berriena eta Euskal Herriaren errealitatearekin aurreko eliz jarrera eta harremanen adierazgarria, Iruñea, Bilbo eta Gasteizerako Gotzainen izendapena zela-eta piztu dena izan da, ezbairik gabe. Behin azken biak izendatuak izan zirenetik, honela eratuta geratu da Euskal Herriko hierarkia (1995eko iraila):

Euskal Herriko hierarkia

<i>Elizbarrutia</i>	<i>Gotzaina</i>	<i>Nongoa</i>
IRUÑEA-TUTERA	Fernando Sebastian	Calatayud
DONOSTIA	Jose Maria Setien	Hernani
GASTEIZ	Miguel Asurmendi	Iruñea
BAIONA	Pierre Molères	Akize
BILBO	Ricardo Blazquez	Villanueva del Campillo (Avila)
<i>(Laguntzailea)</i>	Karmelo Etxenagusia	Iurreta

Fernando Sebastianen izendapenak egonezin latza sortarazi bazuen nafar apaizgoaren zati baten artean, euskara ezagutzen ez zuelako, Ricardo Blazquez Bizkairako aukeratzea izan da protestarik ugarienak piztu dituenak. Politikako eta elizako erreakzioak Vatikanoko erabakiaren aldeko edo aurkako jarreraren arabera gauzatu ziren. Eliza hierarkikoak, zenbait proposamenen zilegitasuna bultzatu arren, izendapenak onartzeko gonbitea egiten zuen. Apaiz Koordinakundeak honela laburbiltzen zuen egoera eta hartutako jarrerak:

Entzungor egin zaie Gotzain berrien soslaiari buruz kritikoenak edo zorrotzenak ziren elizako edo gizarteko joerei. Adiera honetan, ez dugu uste Vatikanoko II. kontzilioak proposatutako Jainko-Herriaren parte hartzeko jitearekin bat datozenik eraman izan diren prozedura isilzaleak eta beste jarrerari adierazpen- eta iritzi-eskubidea ukatzen zuten iritziak.

Kezkagarria egiten zaigu gure Gotzainen izendapena Estatu espainiarreko indar zentralisten amore emaleen eta aldekoen Euskal Herriari buruzko analisisiek lagundurik joan izana. Vatikanoko Euskal Herria nortasun, kultura eta egoera soziopolitiko berezia duen herri eta naziotzat eta honen errealitate pastoralaren berezitasuna kontuan hartu ez izanak argitzen du zenbait eskabideri jaramonik ez egin izana. Eta bereziki, gure hizkuntzak pastoralki zein sozialki esan nahi duena kontuan hartuz, izendatuak izan diren Gotzainen euskararen ezaguerarik eza salatzen dugu, beren artzapezpikuaren izendapenekoan ehun apaiz nafarrek egin zuten era berean³⁶.

Eztabaida honetan guztian argi baino argiago geratu da vatikanoko instantzia gorenak gauzatu duten jarrera eta bihurketa, gaurko Elizak Euskal Herrian bizi duen koiuntura larriari aurre emateko, euskal kultura eta hizkuntza ezagutzen ez dituzten hiru Gotzain izendatuz.

ELIZA IPARRALDEAN EUSKAL ARAZOAREN AURREAN

Urteotan zehar jabetze- eta jarrera hartze-prozesu adierazgarria gertatu da.

Pierre Molères, Baionako gotzainak homilia bat esan zien 1987ko irailaren 2an elizbarrutiko katekistei, Elizak euskal arazoaren aurrean zuen jarrera definituz: Euskal Herriaren kultura propioa defenditzekoa eta «lehen ilaran dauden apaizekiko» konfiantza berrestekoa. Azpimarratu beharrekoak dira gotzain beraren zenbait eskuhartze garai honetan bertan euskal kulturaren alde eta beste guztiak bezala garatzeko eta hartua izateko eskubidea aitortzeko. Bake-nahia ere adierazi zuen eta, zehazki, elkarrizketaren eta negoziazioaren alde atera zen, berak direnez Elizak hautatzen eta ahalegintzen den baliabide demokratikoak. Gotzain berak zenbait komunikatu kaleratu

izan ditu, bai atxilotuen egoerak bai ETA rekin zerikusia izatearen akusaziopean eginiko elizgizonen atxilotetek planteatu izan dituzten zenbait arazoren aurrean.

«Herriarekin» elkarrekin, bestalde, aurrera eramaten jarraitu du euskal errefuxiatuen aldeko bere lan eskerga, hainbat jardueraren bitartez, «haien egoera latzak, egiaren eta zuzentasunaren aldeko arretak eta neurri administratibo arbitrarioen kezak» eraginda. Euskal arazoaren zatitzat jotzen dute euskal errefuxiatu politikoen arazoa eta, apaiz abertzale direnez, beren arreta guztia eskatzen die eta euskal gizon eta emakumeen eskubideen alde eta Euskal Herriak iraun dezan borrokan jarraitzeko nahia eta konpromezua adierazten dute.

AMAIERA

Euskal Herriaren berrikitako historiako hainbat aldi korapilatsuren luze-zabalean jarrera ezberdinak mantendu izan dira gaur arte Euskal Herrian dagoen Elizaren baitan.

60ko urteen inguruan kristauen euskal arazoarekiko harremanak izateko era berri bat adierazten eta gauzatzen hasi zen. Askapen nazional eta sozialaren prozesua sustatzera zuzendutako borroken artean, askapen erabatekoa bilatzen da eta hainbat konpromezu-era hartzen, fededun-praxitik. Hautapen anitz hauek iparraldeko eta hegoaldeko sekular eta apaizak bateratu eta elkartu dituzte.

Hego Euskal Herriko lau elizbarrutietako Hierarkiak euskal eta sozial arazoarekin nabardurazko sintoniarainoko bilakera eraman du, jarrera nazional-katolikoetatik, kultur errealitatea eta Euskal Herriaren eskubideen nolabaiteko defentsa berenganatuz, autonomi prozesuaren, Gernikako Estatutuaren eta kristau demokraziaren barruan.

Bizirik diraute eskuin espainolistako jarrera kontserbadore minoritarioak. Katolikoaren sektore garrantzitsu batek bultzatua jarraitzen du eskuin nazionalistak; hauek eliza autoktonoa eskatzen dute, horretan kultur aldetik euskalduna edo elebidu-

na ulertuz eta, politikoki zein sozialki, demokrazia kristauaren koordenatuen barruan. Hala ere bereizpenak egin beharra dago herrialdeen artean. Araban eta Nafarroan eta baita Iparraldean ere handiagoa da nazionalismoarekiko aldentzea Elizaren baitan.

Bilbo eta Gasteizko Gotzain berrien izendapenaren inguruko eztabaidak Vatikanoren beldurra azalarazi du euskal Eliza hierarkikoa eginez joan den bidearen eta ustezko «nazionalismo gogorreko» jarrera zehatz batzuen aurrean. Ondorioz lema-iraulketa bat egin du aldi berri baterako, politika espainiarreko aldaketaren aurrean, haren inguruan mantentzen saiatzen denez Euskal Herriko Eliza, zenbait eskakizun inkulturatzailek tokirik ez duten neokristandade errestituzionistaren xedeaz.

Euskaratzailea:
ESTEBAN AGIRRE

Oharrak

1. Ez da ahaztu behar 1939an Parisen erbesteratutako euskal apaizen, *Anayak*, eta 1950-52 bitartean apezpikuen debekura arte iraun zuen *Egiz* aldizkariaren arteko bihilabeteroko korrespondentzia. Haien ekin-tza-haria euskara pastoraltzan eta gizarte mailatan kentzearen, langile-sindikatuaren eta adierazpen-as-katasunaren debekuaren salaketan gauzatu zen, eliz agintariaren isilatasuna ere salatuz.
2. Aipa ditzagun, besteak beste, isilpean bildutako izenpe ugari zituen «Documento dirigido al concilio Vaticano II» izeneko (1963.10.29) (o.c. 128-138); «Gure Aita Santu agurgarri Paulo VI-garrenari Bizkaiko abade Euskaldun talde batek» izeneko (1968.11.04); euskal apaizterriko bostehun apaizek izenpetu-tako «A la Conferencia Episcopal Española» (1969.-3.17) in H.A. Herria-Eliza. Euskadi Pueblo-Iglesia. Problemática Vasca, Donostia, Auñamendi, 1978; 1967ko apirilean Bizkaiko 107 apaizek izenpetuta-ko «Carta abierta al Excmo. Sr. Dn. Francisco Franco Bahamonde y al actual Gobierno del Estado Es-pañol», ik. IZTUETA, P., *Sociología del fenómeno contestatario del clero vasco: 1940-1970*, Zarautz, El-kar 1981, 157; ik. baita ALDAY, J.M., Crónicas. *La voz del clero vasco en defensa de su pueblo*, I eta II, Bilbo, Idatz Ekintza, S.A., 1986; BARROSO, A. *Sacerdotes bajo la atenta mirada del régimen franquista (Los conflictos sociopolíticos de la Iglesia en el País Vasco desde 1960 a 1975)*, Bilbo, Desclee de Brou-wer, 1995, 59-90.
3. IZTUETA, P. o.c. 20-38.
4. Erabaki honen oinarri, herriak zeraman egoeratik aldentzen eta beste presoan aldean pribilegiozko tokian jartzen zituen trataera bereiztailea zela zioten. Amnistia osoa eskatzen zuten preso politiko eta sozial guztientzat, eta kartzela konkordatorioaren ezabapena eta zigorrak gainerako preso politiko-so-zialek bezala betetzea eskatuz amaitzen zuten. (Apaiz presoek Justizia Ministroari, Nuntziolari eta bes-te herri- eta eliz agintariei zuzendutako gutuna, Zamora, 1970).
5. 1970eko udaberrian, Bizkaiko 68 apaizek agiri bat helarazi zioten Zirarda apezpikuari eta Bilboko eliz-barrutiko erakunde ofizialei, elizbarrutiko elizaren jarduera salatuz eta, besteak beste, «giza eskubideen... zuzenkontra zigortutako eta inpunitate osoz torturatutako pertsonen aurka burututako zuzengabeke-riaren salaketa eta haien defentsaren... Euskal Herriaren berezko eskubide ukazainen aitortpenaren eta Herri honen berezko egoerekin bat datorren Elizaren egituraztearen... alde ateratzeagatik edo jar-duteagatik espetxetan edo erbetean daudenek duten egia» eskatuz. ALDAY, J.M. o.c. 13-16.
6. EQUIZA, J. *¿Política o profecía? El profetismo de la Iglesia navarra en los años 70*, Iruñea, Fundación para el desarrollo informativo navarro, 1983.
7. Nafarroako «Hermandad Sacerdotal de San Francisco Javier»; Gasteizko «Hermandad Sacerdotal de San Prudencio»; Bilboko «Hermandad Sacerdotal San Ignacio de Loyola».
8. IZTUETA, P. o.c. 261-293; ETXEBARRIA, J.L. *La incidencia del movimiento eclesial Herri Gaztedi en el mundo rural vasco en la década de los 60*, Gasteizko Teología Fakultatea, 1993 (argitaratu gabeko te-sina).
9. «Plan de Pastoral», in *Bol. de la Diócesis de Bilbao*, 24 (1973) 534.
10. «Jerarquía y apostolado seglar en España», in *Pastoral Misionera*, uztaila-abuztua, 4(1967), 75-87; 3(1969), 76-98
11. «A nuestros amadísimos hijos», in *Bol. del Obispado de San Sebastián*, 1968, 223-229; *Documentation Catholique* 1.525(1968), 1708-1812 zut.
12. Informazio eta Turismo Ministerioak argiratutako Ohar bat dela bide, egun haietan jakin zen «Aita Santuaren Nuntzioa Erromara heldu zenetik, Sondikako aireportuan hegazkin ofizial bat egon zen, Añoveros doktoarearen eta aita Ubietaren uestezko irteera bideratzeko... hark, ordea, baztertu egin zuen aukera, nahitaez egin beharrekotzat edo Sede Santuak agindurik bakarrik agintzen bazitzaion egingo zela bidaia hura ohartaraziz». UNZUETA, A.M. *Vaticano II e Iglesia local. Recepción de la eclesiología con-ciliar en la diócesis de Bilbao*, Bilbo, Elizbarrutiko Teología eta Pastoralzako Institutua eta DDB, 1994, 95-98; BARROSO, A. o.c. 407-412.
13. «Grève de faim à la cathédrale. Communiqué» (1970 eta 1972).
14. Lege-dekretu honen ondorioz, tratu txarrez eta torturaz egindako atxiloteta ugari egin ziren: bere-ziki ezaguna izan zen, une hartan Bilboko auzune bateko apaiza zen Anastasio Erkiziak jasan zuena: Bilboko Basurto ospitalera konorterik gabe eta itxura galduta eraman behar izan zen.
15. Homilia honi Errenteriako apaizek ekainaren 22an iragarritako beste bat erantsi behar zaio. *La Ver-daden*—Iruñea eta Tuterako artxidiozesiko informazio-orria— «No a la violencia» izenburupeko artikulua

bat: «Gogorkeria zuzenkontraoagoa da inmuneagoa den neurrian, hari egokitzen zaion lege-ordenamenduan babesten denean, ezarritako ordenarenak isilduz, behekoenak bakarrik salatzen direnean». Gobernuak isun ugari ezarri zituen eta horrek 300 apaiz nafarren atxikipena sortarazi zuen, lagun zigortuekiko elkartasunez. Zenbait apaiz atxilotuak izan ziren, horien artean, hiru arabar.

16. Bilboko Gotzaitzegiko Buletina, 1979, 75-76; gotzainen jarrekekiko beste atxikipenak ere izan ziren, ik. *Paz y reconciliación. Documentos de la Iglesia en el País Vasco 1968-1990*. Bilboko Gotzaitegia, 1990, 95-99.

17. «Donostiako Gotzainen Oharra», in PAGOLA, J.A. *Una ética para la paz*, Donostia, Idatz, 1992, 418. Hau zioen Joan Maria Uriartek Bilboko Herri Irratiko mikrofonoen aurrean 1977ko maiatzaren 17an: «Ebanjeliotik abiatuz, adiskidetzeari aldarrikatu beharrean nagokizue. Eta honek, gaur egun, amnistiatik etorri behar du: legekoa eta bihotzetakoa; denona. Amnistia, gainera, gure herriaren zati handi baten ikaragarritzko oihua da... ezinbesteko behar larria da».

18. «Donostiako Gotzainen Oharrak» (bi), gogorkeriak eragindako bi heriotzaren aurrean (1977ko martxoa).

19. «Herri baten suntsipena ala superbizipena».

20. «A Juan Pablo II: Genocidio o supervivencia de un Pueblo» in *Barneko Aldizkaria / Boletín interno*, 0 (1980) 58-67.

21. Iruñea, Bilbo eta Donostiako Gotzainek izenpetutako lehen Gutun pastoralara 1975ean argitaratu zen. *Bol. de la diócesis de Bilbao*, 1975, 155-215.

22. Bilboko Elizbarrutia, *Elizbarruti Batzarrearen Ondorioak 1984-1987*, Bilbo, Bilboko Gotzaitegia, 1987, 41-171.

23. «Obispos vascos y negociación», in *Deia*, 1985eko abenduaren 3a.

24. PAGOLA, J.A. o.c. 1992a arteko agiri-multzo osoa eskaintzen du.

25. «Zuzentasuna zaintzea eta bakea eraikitzea», 1982ko uztaila; «Norberetasuna, pluraltasuna eta askatasuna eskolan», 1983ko abuztua.

26. «Bakerako Elkarriketa eta negoziazioa» (1987).

27. *Los Pueblos y los Estados en la construcción de Europa: reflexión de las CCB*. Herria 2000 Eliza, 1995, 211-213.

28. Iruñea, Bilbo, Donostia eta Gasteizko Elizbarrutietako Gizarte-Idazkaritzak, *La crisis de la democracia*, Bilboko Gotzaitegia, 1987; id. *La crisis del Estado del bienestar*, Donostia, Idatz, 1987; id. *Aportaciones para una lectura solidaria de nuestra economía*, 1988.

29. «Cartas desde la fe, ¿Insumisión?», in *La Verdad*, 1993ko iraila.

30. «La insumisión, ¿es un delito? Reflexión cristiana», *Bol. Obispado de Vitoria*, 1993ko uztaila.

31. Iruñea eta Tuteran, Bilbo, Donostia eta Gasteizko Gotzainen Gutun pastoralak, «eliza, elkarte ebanjelizatzailea» (1.6) eta «Giza gatazkak eta kristau adiskidetzeari» (11. zk.) in *Al servicio de la Palabra. Cartas Pastorales y otros documentos conjuntos de los Obispos de Pamplona y Tudela, Bilbao, San Sebastián y Vitoria* (1975-1993), Bilbo: EGA, 1993.

32. SETIEN, J.M. «Comunidad cristiana y conflicto cultural», in *Conflicto cultural y comunidad cristiana*, o.c. 32.

33. «Nota pastoral de los Obispos de Pamplona sobre el euskera», 1974ko irailaren 15ean.

34. PAGOLA, J.A. o.c. 324-328.

35. Katekistei homilia, 1987.09.02an.

36. «Nuevos Obispos para Euskal Herria» in *El Correo*, 1995eko irailaren 13an.